

NASLAR VE İÇTİHA TLAR ÇERÇEVESİNDE SABAH NAMAZI VAKTİNİN TESPİTİ HAKKINDA BİR İNCELEME

Nihat TOSUN*

Öz

Vakit, pek çok ibadetin yerine getirilmesinde önemli bir şarttır. Vakitli ibadetlerden biriside namazdır. Namaz için vaktin belirlenmesi olmazsa olmaz bir şarttır. Bütün namazlar için önemli olan vaktin belirlenmesi, sabah namazı için ise ayrı bir önem arz etmektedir. Zira sabah namazı vaktinin girişi de çıkışı da pek çok fikhî hükmü etkilemektedir. Bunların başında sabah namazı vaktinin girişini belirten Fecr-i sadık'ın (hakiki fecr'in) doğuşu gelmektedir. Fecrin doğuşu üç tane ibadetin vaktini belirlemektedir. Bunlar; Sabah namazının vaktinin girişi, yatsı namazının vaktinin çıkışı ve oruç ibadetinin başlangıcı, bir diğer ifadeyle imsak vaktinin başlangıcıdır. Kur'an ayetlerinde ve Hz. Peygamberin hadislerinde bu konuda bilgiler verilmiş, Müslüman âlimler de asırlar boyunca derledikleri eserlerde bu hususta gerekli açıklamalarda bulunmuşlardır. Günümüzde de bu alanda araştırmalar devam etmektedir. Ortaya çıkan yeni durumlar göz önünde bulundurularak ulusal ve uluslararası düzeyde bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Bizim bu çalışmamızda bu bağlamda incelemidir.

Anahtar Kelimeler: Fecir, Sabah Namazı, Vakit, Nas, İctihat

An Analysis Concerning the Determination of the Time for Facr Prayer on the Basis of Qur'an, the Sunnah, and Islamic Jurisprudence

ABSTRACT

Salaah is a prayer which is strictly related to the time. The determination of the true time is a sine qua non of the prayer. Although it is important for each

* Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku A.B.D. Öğretim Üyesi.

prayer during a day, calculation of the time of dawn prayer has a particular importance. There are plenty of fiqh rules regarding the beginning and ending time of the dawn prayer. The most important of these are the appearance of the second dawn called Al-Fajr As-Sadiq and calculating three other times of worship, which are the beginning time of dawn prayer, the ending time of the isha prayer and the time to stop eating during the month of fasting, in other words the beginning of the imsak. With the informations coming from the verses of the Qur'an and the hadiths of the Prophet Muhammad (pbuh), Muslims also have come up with explanations about this issue in fiqh books that have been compiled for centuries. There are still some studies conducted on the topic, by taking into consideration current issues. In this study, we shall explain regarding the determination of the time of dawn prayer within the frame work of Qur'an, the Sunnah and ijtihad.

Key Words: Fajr, Dawn Prayer, Time, Qur'an and the Sunnah, Ijtihad

Giriş

İnsan, yaratılışının gereği inanmaya ve inandığı varlığa ibadet edip ruhen tatmin olmaya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu ihtiyacın boyutlarını ve mahiyetine de yüce yaratıcı bilip belirlemektedir. Bu, beşer düşüncesini aşan bir durumdur. Kaldı ki beşerin bu alana müdahalesi en hafif şekliyle dinin esaslı unsurlarından birisi olan imanın zedelenmesi anlamına gelir ve şirktir. Nitekim insanların Hak dinden uzak kaldıkları zamanlarda ve sapkın topluluklarda ortaya koydukları ibadet uygulamaları bunu göstermektedir. Mesela; İslam öncesi Arap toplumunun elleriyle yaptıkları putlara taparken sergilediği cahiliyet anlayışı veya eski Çin, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde görülen Taoizm, Budizm, Hinduizm gibi beşeri inanç sistemleri ve ibadet anlayışları bunun en bariz örneklerindedir.

İnsanı yaratan ve halini en iyi bilen Allah Teâlâ,¹ onun beden ve ruh sağlığı için ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini karşılamak üzere bir takım prensipler vazedmiştir. Bu bağlamda ibadet olarak ne yapması ve ne zaman yapması gerektiğini belirlemiş ve en uygun şekilde ibadet etmeyi emretmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi, İbadetler teabbudîdir. Bir diğer ifadeyle mahiyeti, nasıl, ne zaman, ne miktarda ve ne şekilde ifa edileceği yüce Yaratıcı tarafından tayin ve tespit edilmiştir. Mahiyeti vahiy yoluyla bildirmiştir. Vahyin okunan şekli olan Kur'an-ı Kerim ayetlerinde isimleri zikredilen veya genel hatlarıyla belirtilen ibadetler, vahyin okunmayan şekli olarak ifade edilen Peygamberimizin (sav) sünneti ile de uygulamalı olarak bütün boyutlarıyla öğretilmiştir. Bu öğretiyi sahabe yoluyla yine uygulamalı olarak sonraki nesillere aktarılmıştır. Dolayısıyla ibadetler dinin asla değişmez ve değiştirilemez sahasını, bir diğer ifadeyle kırmızı çizgilerini oluştururlar. Bunların başında hiç şüphesiz İslâm'ın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, hac, zekât vb. ibadetler gelmektedir.

¹ Bk: Mülk 67/14

Bu ibadetlerden namaz ibadeti, günde beş vakit olarak farz kılınmıştır.² Beş vaktin de en faziletlisi sabah namazıdır. Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur; "*İki serinlik namazını, sabah ve ikindiye kılan kimse cennete girer.*"³ Diğer bir hadislerinde de şöyle demiştir: "*Sabah namazını kılan kimse Allah'ın himayesindedir. (Dikkat et,!) Allah, bizzat himayesinde olan bir konuda seni sorguya çekmesin.*"⁴

Farklı şekillerde tasnif edilebilen İbadetler, eda edilişi açısından şöyle tasnif edilmiştir. Belirli bir vakit tayini yapılan ibadetlere "mukayyed vakitli ibadetler", belirli bir vakit tayini yapılmayan ibadetlere ise "mutlak vakitli ibadetler" denir. Nezredilen namazlar mutlak vakitli ibadetlere bir örnektir. Beş vakit farz namazlar ve bunlara bağlı olarak kılınan sünnetler, vitir, teravih, Cuma, bayram namazları vb. ibadetler ise "mukayyed vakitli ibadetler" dir, edası için vakit şarttır. Bu vaktin de başlangıç ve bitiş sınırları belirlenmiştir. İbadetlerin belirlenmiş vakti içinde yapılmasına eda, vakti çıktıktan sonra yapılmasına da kaza, kılınan bir namazdaki eksiklikten dolayı vakti içinde tekrar kılınmasına iade denir. Vakit, namazın kişiye farz oluşunun sebebi, edasının ise şartıdır. Yani vakti girmeden kılınacak bir namaz eda yerine geçmediği gibi, vakti çıktıktan sonra kılınan bir namaz da eda yerine geçmez, ancak kaza edilmiş olur.⁵

İbadetlerin zamanında yerine getirilmesi, doğal olarak vakitleri bilmeyi gerektirmektedir. Vakitleri tespit etmek ve bilmekte her insanın anlayabileceği genel ölçülere bağlanmıştır. Bu bağlamda ibadetlerin bazısının vakti gökyüzündeki güneşin hareketlerine bağlanırken, bir kısmının vakti de gökyüzündeki ayın hareketlerine bağlanmıştır. Mesela; Allah Teâlâ Muharrem, Recep, Şaban Ramazan, Şevval, Zilkade ve Zilhicce gibi hicri ayların girişini tespit etmeyi gökyüzündeki ayın (hilâlin) hareketlerine bağlamış ve şöyle buyurmuştur: "*Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.*"⁶

Bir diğer Âyet-i Kerimede ise oruç ibadetinin vaktini güneşin hareketlerine ve şafağın doğuşuna bağlayarak şöyle buyurmuştur: "*Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun*"⁷

² Buhari, Salât 1, c. I, s. 92; Müslim, iman 263, c. I, s. 148;

³ Buhari, Fazlı Salatü'l-Fecir 26, c. I, s.144; Müslim, Mesâcid 37, c. I, s. 440;

⁴ Müslim, Mesâcid 46, c. I, s. 454

⁵ Abdurrahman el-Cezerî, "Kitabü'l-Fıkhi Ale Mezahibi'l-Erbaa" Daru'l-Fikri, 1972, c. I, s. 180;

⁶ Bakara 2/189

⁷ Bakara 2/187

İbadetlerin vakitlerini belirlemede ki ölçüler bağlamında Allah Teâlâ namaz vakitlerini de gökyüzündeki güneşin hareketlerine bağlamış ve şöyle buyurmuştur: “Güneşin tepe noktasından batıya yönelmesinden, gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabah namazını da (kıl). Çünkü sabah namazı tanıklı bir namazdır.”⁸ Ancak görüldüğü gibi beş vakit namazın vakitleri Kur’an-ı Kerim’de ana hatları ile ve genel ifadelerle belirtilmiştir. Bu ifadelerden namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş anlarını tafsilatlı bir şekilde anlamak ve bilmek mümkün değildir. İbadetlerin yapılışı ile ilgili tafsilatı bilmek Peygamberimizin (sav) uygulaması ve öğretisi ile olabilmektedir.

Bütün dini meselelerde olduğu gibi, ibadet vakitlerinin belirlenmesi konusunda da müçtehit imamlarımız büyük gayret sarf etmişler, naslardan hareketle bunun ölçülerini belirlemişlerdir. Günümüzde gelişen teknoloji ve bilimden faydalanarak ibadet vakitlerinin belirlenmesi ile ilgili gayretler önemini korumakta ve bu alanda bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Mesela; Diyanet İşleri Başkanlığının 1978 li yıllardan bu yana yapa geldiği ru’yet-i hilâl toplantıları, Din İşleri Yüksek Kurulunun “Namaz vakitlerini belirlemede ölçü olarak başvuru fecrin doğuşu, akşam şafağının sona ermesi vb. atmosferik belirtilerin kısmen veya tamamen oluşmadığı ya da bu belirtilerin yatsı vakti açısından çok geç, fecir/imsak açısından ise çok erken olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin belirlenmesi” vb. konularda yaptığı çalışmalar ve bu alanda dünyanın değişik yörelerinde farklı ilim erbabı tarafından ortaya konan çabalar bunun en bariz örneklerindedir.⁹

Fecir vaktinin tespiti ile ilgili araştırmacıların ve âlimlerin yaptığı çalışmalar, fıkıh alanında pek çok hususu ilgilendirmekte ve pek çok hükümde belirleyicilik arz etmektedir. Özellikle sabah namazı vaktinin girişini, yatsı namazı vaktinin sona erişini veya sahur vaktinin bitip oruç tutma (imsak) vaktinin başlangıcını bildirmesi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla dinî literatürde sabah namazı vaktinin tanımının ve belirlenmesinin ayrı bir dikkatle ele alındığı görülmektedir. Geçmişten günümüze bu konuda yapılan araştırmalar, bilim insanlarının ortaya koydukları gayretler doğrultusunda sabah namazı vaktinin tespiti hususunda bir incelemede bulunacağız.

Fecir Vakti (Sabah Vakti)

Arapçada fecir (الفجر) ve sabah (الصباح) kelimeleri aynı manayı ifade eden iki isimdir. Fecir kavramı mastar olarak; yarma, akıtma ve fişkıma anlamlarına gelirken, isim olarak güneşin doğmasından önce doğu ufkunda beliren tan yeri ağarması, sabah aydınlığı veya gece karanlığındaki güneşin kızılılığı gibi anlamlara gelir. Türkçe’de tanyeri, şafak sökmesi, gün ağarması, sabahın alaca

⁸ İsrâ 17/78

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Din Hizmetleri Raporu 2013, Ankara, 2014

karanlığı vb. ifade edilen bu olay, gece ile gündüzü birbirinden ayırdığı veya gündüz aydınlığını ortaya çıkardığı için fecir diye adlandırılmıştır.¹⁰

Fıkıh ıstılahında ise fecir, sabaha karşı doğu ufukunda kızılığın ortaya çıkmasından önce ufukta genişlemesine yatay olarak görünen beyazlıktır. Enlemesine beyazlık manasına “Beyaz-ı müsta’rız” diye ifade edilen ufuktaki bu beyazlığa fecr-i sadık denir. Bu aydınlık kaybolmaz, ufukta incecik doğduktan sonra güneşin doğumuna kadar artmaya devam eder ve nihayetinde güneş ufukta görünür. Onun için sabah namazının vakti: “Fecr-i sadık” tan güneşin doğmasına kadar olan süre olarak ifade edilmektedir.¹¹ Burada fecr-i sadık diye ifade edilirken diğer bir kavram olan “fecr-i kâzip”ten yani sabah doğu ufukta yukarıya doğru uzunlamasına görünen yalancı fecirden ayrılmak istenmiştir. Çünkü yalancı fecir, ufukta diklemesine uzun bir aydınlık şeklinde görülür ve ardından kaybolur, tekrar karanlık basar ve gece devam eder. Onunla sabah namazı vakti girmez, yatsı namazı vakti çıkmaz, oruç tutmakta farz olmaz. Araplar bu olayı iki sebepten dolayı kurt kuyruğu manasına gelen (ذنب السرحان) olarak isimlendirmişlerdir. Birincisi aydınlığın uzunluğu, ikincisi de bu aydınlığın yanda veya aşağıda değil de yukarıda oluşudur.¹²

Fecir Vakti Kavramının Naslarda ve Kaynaklardaki Yeri

Fecir vakti kavramı Kur’an-ı Kerim ayetlerinde ve Peygamberimiz ’in (sav) hadisi şeriflerinde pek çok değişik münasebetle zikredilmektedir. Aynı şekilde bu iki kaynaktan süzülerek içtihat yoluyla ortaya konan fıkıh kaynaklarında, özellikle ’de ibadet vakitlerinin belirlenmesi esnasında zikredildiği görülmektedir.

¹⁰ Muhammet b. Yakup el-Fiyruzebâdi, *el-Kamusu’l-Muhit*, tahk.: Müessesetü’r-Risale Tahkik Bürosu, Müessesetü’r-Risale 1987, s. 291; Ahmet b. Muhammet Ali el-Mukri el-Feyyumi, *Misbahu’l-Münîr*, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, c. I, s. 321; Muhammet b. İdris eş-Şafî, *el-Umm*, Daru’l-Marife, 1393, c.I, s.156; Yakup Çiçek, Fecir mad. DİA, 1995, c. XII, s. 286-287

¹¹ Burhaneddin Ali b. Ebubekir el-Merğınani, *El-Hidaye*, Daru’l-Fikir, Beyrut 1977, c. I, s. 217 (İbn Hümam’ın Şerhu Fethi’l-Kadiri ile beraber basılı); Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Cassas, *Ahkamu’l-Kur’an*, Daru’l-Kitabu’l-Arabi, Matbaatü’l- Evkaf el-İslamiyye, 1335, c. I, s. 230; Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsili, *el-İhtiyar Li Tali’l- Muhtar*, Daru’l-Marife, Beyrut, Lübnan 1975, c. I, s. 38; Ebu Zekerya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevi, *el-Mecmu*, Daru’l-Fikir, c. III, s. 18; Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudame, *el-Muğni ve Şerhu’l Kebir*, Daru’l-Kitabi’l Arabî, Beyrut 1982, c.I, s. 395;

¹² Cassas, “*Ahkâmü’l-Kuran*”, c. I, s. 230; Sadullah b. İsa el-Müfti, “*Şerhu’l-İnaye Ale’l-Hidaye*”, Daru’l- Fikir, Beyrut, 1977, c. I s. 217 (İbn Hümam’ın Şerhu Fethi’l Kadiri ile beraber basılı); Abdülkerim b. Muhammet b Abdülkerim er-Rafî, *el-Aziz fi Şehi’l-Veciz*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, c. I, s. 373; Elmalı Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*”, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, c. I, s. 672;

A. Ayetlerde Zikredilen Fecir Vakti

Ayet-i Kerimeler 'de farklı konu başlıkları altında fecir vaktine değinilmiş ve fecirden bahsedilmiştir. Bazı örneklerini şöyle zikredebiliriz:

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde günde beş vakit olarak farz kılınan namazın vakitlerine işaret ederek şöyle buyurur:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir".¹³ Ayet-i Kerime'de namaz vakitlerine işaret ederken; "Bir de sabah namazını kıl" diyerek fecir vaktinde kılınan sabah namazına değinmektedir.¹⁴

Ramazan orucunu haber veren Âyet-i kerimede de;

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى

الَّيْلِ

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"¹⁵ buyururken, orucunu tutma süresinin fecir vaktinden başladığına işaret etmektedir. Elmalı Hamdi Yazır, Ayetteki (مِنَ الْفَجْرِ) "fecirden itibaren" ifadesinin nehari şer'inin bundan başladığını anlatmak için nazil olduğunu belirtmiştir. "Fecirden olanı" açıklarken de; "Yani sabahleyin şafak sökünceye tan yeri iplik gibi ağarınca kadar, bütün gece bunlara me'zuniyet vardır. İmsak vakti sabahın bu beyaz ipliği zuhur edeceği andır" diyerek açıklamaktadır. Sözlerinin devamında: "Vücubu imsakin fecr-i sadığın bidayetinden başladığında icma vardır" demektedir.¹⁶ Araştırmacılarında ifade ettikleri gibi Fecr-i sadıkta renkler ayrışır, koyu karanlık yeryüzüne çekilir, üstte beyaz ışık kuşağı, ortada kızıl kuşak iyice belirginleşir.¹⁷ Allah'ın Elçisi de bu konuya işaret ederek şunları söylemiştir: "فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَغْتَرِضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ" "Size göre kızillik enlemesine yayıluncaya kadar yiyin, için".¹⁸

Kur'an-ı Kerim'de çocuk eğitimi ve terbiyesi ile ilgili Ayette, insanın yapısını en iyi şekilde bilen Yüce Yaratıcı, onun çocukluk merhalesindeki ruhsal ve bedensel gelişiminde etkili olan unsurlardan biri olan zamanlamaya işaret ederek şöyle buyurur:

¹³ İsra 17/78

¹⁴ Elmalı, "Hak Dini", c. V, s. 3194

¹⁵ Bakara 2/187

¹⁶ Elmalı, "Hak Dini", c. I, s. 672

¹⁷ Abdülaziz Bayındır, "Ekvatoradan Kutuplara Namaz ve Oruç Vakitleri", Süleymaniye Vakfı, Din ve Fitrat Araştırma merkezi, 18 Temmuz 2012, s. 29;

¹⁸ Ebu Davud, Savm, Vaktü's Sahur 17

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ

“Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler”¹⁹ buyurmuştur. Müslümanların çocuk eğitiminde ve aile içinde gözetilmesi gereken mahrem saatleri hatırlatırken, yataktan kalkıp giyinme zamanı olan “sabah namazından (fecirden) öncesinden bahsetmiştir.²⁰

Zaman zaman önemli olaylara işaret ederken bazı şeylere kalem eden Allah Teâlâ, fecir vaktine de kalem etmektedir;

وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ

“Andolsun fecre, On geceye (Zilhicce ayının ilk on gecesine), Çifte ve teke, Gitmekte olan geceye”²¹ Burada Yüce Mevla’nın kalem ettiği şeylerden birisinin de fecir vakti olduğu görülmektedir. Bir diğer Ayette de: وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ”²² diyerek sabah vaktine yemin etmektedir. Arapçada “esfere’s-subuh” (أَسْفَرَ الصُّبْحِ) sözü, doğu ufkunun açıldığı ve şüpheye yer olmayacak şekilde aydınlandığı vakit için kullanılmaktadır.²³ Fecirden bahseden bir diğer ayeti kerime de Kadir Gecesi haber veren Ayet-i Kerimedir.

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَلَعِ الْفَجْرِ

“O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar”²⁴ diyerek Kadir Gecesindeki güzelliklerinin devam edeceği vakte işaret etmiş ve fecir vaktini Kadir Gecesinin bitiş noktası olarak bildirmiştir.

B. Hadislerde Zikredilen Fecir Vakti

Peygamberimiz (sav) farklı münasebetlerle zikrettiği pek çok hadisi şerifte fecir vaktinden bahsetmiştir. Hadis kitaplarında farklı bölümlerde farklı rivayetler ile yer alan bu hadislerin tamamını zikretmemiz mümkün değil. Ancak meramımızı ifade etmeye yetecek kadarıyla bazı hadisleri zikredeceğiz. Mesela;

1. Abdullah b. Amr’ın rivayet ettiği hadisi şerifte, Peygamberimiz (sav) namaz vakitlerini belirtirken şöyle haber verdiler: “Sabah namazının vakti: Fecrin doğuşundan güneş doğana kadardır. Güneş doğduğu zaman namazı bırakın, muhakkak ki o Şeytanın iki boynuzu arasından doğar.”²⁵ Diğer bir rivayette: “Sabah namazını (fecri) kıldığınızda, onun vakti güneşin ilk ışıklarının doğduğu

¹⁹ Nur 24/58

²⁰ Elmalî, “Hak Dini”, c. V, s. 3538

²¹ Fecir 89/1

²² Müddessir 74/34

²³ el-Feyyumi, Misbahu’l-Münîr, c. 1, s. 279

²⁴ Kadir 97/5

²⁵ Müslim, Mesacit 173, c. I, s. 427

ana kadardır”²⁶. Bir diğer rivayette ise, “Sabah namazının vakti güneş doğana kadardır”²⁷ buyurdular.

2. Peygamber (sav) Namaz vakitlerinin başlangıcının ve sonunun olduğunu bildiren uzunca bir hadislerinde şöyle bildirdi: “Sabah namazının ilk vakti fecrin doğduğu an, son vakti de güneşin doğduğu andır.”²⁸

3. Yine yalancı fecre işaret eden bir hadislerinde de şöyle haber verdi: “Sizi ne Bilal’in ezanı ne de ufukta görülen uzunlamasına dikey aydınlık (Yalancı fecir) yanıltmasın. Ta ki şöyle şöyle fecir doğana kadar bekleyin.” Bir diğer ifadeyle “beyaz-ı “müsta’rız” halinde, ufukta yayılan bir aydınlık doğana kadar bekleyin.”²⁹ Buyurdu. Yine bir diğer hadislerinde de şöyle dedi: “Sizi ne Bilal’in ezanı ne de fecr-i müstetil (denen yalancı fecir) sahur yapmaktan alı koymasın. Sizi ancak ufukta ki fecr-i müstetir (veya beyaz-ı “müsta’rız) denen (fecd-i sadık) sahur yapmaktan alıkoyar.”³⁰

Bir kişi Peygambere namaz vakitlerini sordu. O da şahsa hemen cevap vermeyip uygulamalı olarak göstermek için ilk gün sabah namazını fecir vakti girer girmez kıldırdı. Bu olayı nakleden Ebu Musa el-Eşarî rivayetinde şu bilgiyi paylaşır; “Ogün Allah’ın Elçisi Sabah namazını, fecir doğar doğmaz (kızılık) yarıldığı sırada kıldırdı. İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacak haldeydi”³¹. Burada “İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacak haldeydi” sözü, karanlığın tamamen kalkmadığını, yayılan cılız aydınlıktan ötürü insanların birbirlerini henüz tanımaya başladıklarını gösterir. Benzer manayı ifade eden hadisin bir diğer rivayetinde İbn Ömer Hz. Hafsa ’dan şöyle dediğini nakleder: Peygamberimiz sabah fecir vaktinde ufuk aydınlanınca iki rekât namaz kıldırdı.³²

C. İmamların İctihatlarında Fecir

Müçtehit imamlar sabah namazı vaktinin tespiti hususunda naslardan hareketle hükme varmışlar.³³ Mesela; bütün farz namazlarda olduğu gibi sabah namazının vaktini tespit ederken de ölçü olarak İmamet-ü Cibril (Cebrail’in imamlığı) hadisi olarak bilinen Hadis-i şerifi esas almışlardır. Farklı rivayetler ile nakledilen hadiste haber verildiği gibi Cebrail (as) her vaktin namazını Kâbe’nin yanında imamlık yaparak Peygamber efendimize (sav) ikişer defa kıldırmıştır. Birinci defasında vaktin girdiği ilk anda, ikinci defasında da vaktin çıktığı son anda kıldırmıştır. Bu durumu bizlere şöyle haber vermiştir: “Cibril (as) iki defa (yani iki gün) Beyt-i Muazzam’ın yanında imam olup bana namaz kıldırdı. Birinci

²⁶ Müslim, Mesâcîd, c. I, s. 426

²⁷ Müslim, Mesâcîd 171, c. I, s. 427

²⁸ Tirmizi, Mavakitü’s-Salat 151, c. I, s. 283

²⁹ Nesâî, Keyfe’l-Fecir 2171, c. IV, s. 148

³⁰ Tirmizi, Beyanü’l-Fecir 706, c. III, s. 86

³¹ Müslim, Mesâcîd 178, c. I, s. 429

³² Nesâî, Bab Vakti Rekatyî’l-Fecir 1761, c. III, s. 252

³³ İbn Kudame, “Muğni”, c.I, s. 395;

*defasında, zeval vaktinde gölgenin bir nalın tasmaı kadar uzadığında Öğle namazını, her şeyin gölgesi birer misli uzadığında İkindiyi, oruçlunun orucu bozduğu vakitte Akşamı, şafak kaybolduğunda Yatsıyı, oruçluya yeme içmenin haram olduğu vakitte Sabah namazını kıldırdı. Ertesi gün ikinci defa kıldırdığında, Öğle namazını her şeyin gölgesinin bir misli uzadığı vakitte, ikinci namazını iki misli olduğunda, Akşam namazını oruçlu iftar ettiği anda, Yatsı namazını gecenin üçte birine doğru, Sabah namazını da ortalık iyice aydınlandığı vakit kıldırdı. Sonra bana döndü ve: Ya Muhammed, bu senden evvelki enbiyanın vaktidir. Namaz vakti işte bu iki vakit arasındadır dedi."*³⁴ Bir diğer rivayete göre de: "Bu iki vakit arası senin ve ümmetinin vaktidir"³⁵ buyurdu.

Namaz vakitleri Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e (sav), onun tarafından da ashabına gösterilerek öğretilmiştir. Müslim hadisinde de belirtildiği gibi adamın biri Peygamberimize namaz vakitlerini sorar. Peygamberimiz de ona iki gün kendileriyle namaz kılmasını söyler. Bilal'e emreder ezan okuyup kamet getirir, Peygamberimiz 'de namaz kıldırır. Birinci gün namazları vaktin girdiği ilk anda kıldırır, ikinci gün ise son vaktinde kıldırır. Bilahare etrafındakilere, namaz vakitlerini merak eden nerede? diye sorar. Adam benim, buradayım ya Rasulallah deyince, Efendimizde ona: "Namazların vakti gördüklerinin arasındır" der.³⁶ İslâm âlimleri de, Hz. Peygamber zamanından itibaren kendilerine intikal eden hadislerden ve uygulamalardan hareketle namaz vakitlerini belirlemeye çalışmışlardır. Müçtehitlerin bu tespitlerine göre de sabah namazının vakti daha öncede belirttiğimiz gibi Fecr-i sadık" diye ifade edilen ikinci fecrin (gerçek fecrin) oluşmasından güneşin doğmasına kadar olan süre olarak ifade edilmektedir. Bu husus ümmetin üzerinde icma ettiği bir durumdur.³⁷

Bazı fıkıh kaynaklarında Sabah namazının kılınışı, tarihi geçmişı itibariyle Âdem (as) kadar dayandığı rivayet edilmektedir. İlk defa Hz. Âdem Cennetten yeryüzüne indirildiği zaman yeryüzünün gecenin karanlıkla kaplı olduğunu gördü, daha önce görmediği bu manzaradan çok korktu. Fecir vakti olup ta aydınlık ortaya çıkınca Allah'a şükür olarak iki rekât namaz kıldı. Birinci rekâtı gecenin karanlığından kurtuluş için, ikinci rekâtta gündüzün aydınlığına kavuşmanın şükürü için kıldı. Bu durum sabah namazının iki rekât oluşunun ve

³⁴ Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahihü'l-Müslim*, Mektebetü'l-Faysaliyye, Mekke-i Mükerrreme, Babı Evkati's-Salavati'l Hams, c. I, s. 425; Bu konu da Müslim, Ebu Davud ve Tirmizi gibi hadis imamları tarafından yapılan farklı rivayetler için bk: Muhammed b. Abdullah el-Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l Mesabih*, el Mektebü'l-İslami 1985, c. I, s. 184;

³⁵ Burhaneddin Ali b. Ebubekir Merđinani, *El-Hidaye*, Daru'l-Fikir, Beyrut 1977, c. I, s. 217

³⁶ Müslim, "Sahih", c. I, s. 425;

³⁷ İbn Kudame, "Muğni", c. I, s. 395;

Müslümanlara da farz kılınmasının sebebi olarak zikredilmiştir.³⁸ Müçtehit imamlarımızın tespitine göre de sabah namazının vakti, sabah ufukta “beyazı’l mu’tarız” olarak ifade edilen ikinci fecrin doğduğu andan güneşin doğduğu ana kadardır. Bunun delili de daha önce zikri geçen Cebrail’in imamlığı hadisidir. Bazıları Hadisteki (مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ) “*Bu iki vakit arası*” lafzından hareketle itirazda bulunup vaktin evvelinin ve sonunun namaz vaktinden sayılamayacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ancak bu durum arzu edilenin dışındadır. Çünkü böyle olması halinde vaktin evvelinde veya sonunda kılınan namazlar vakit dışında yerine getirilmiş olur, bu da namaz vakitlerinin öğretilmesine uymaz.³⁹ Aynı şekilde yalancı fecir denilen sabah ufukta dikey olarak uzunlamasına doğan ve sonra kaybolan aydınlığın yani fecr-i kâzibin hüküm belirlemede bir etkisi yoktur. Çünkü Peygamberimiz hadis-i şeriflerinde: “*Sizi ne Bilal’in ezanı ne de ufukta görülen uzunlamasına dikey aydınlık (Yalancı fecir) yanıltmasın. Ta ki şöyle şöyle fecir doğana kadar (bekleyin)*”⁴⁰ buyurmuştur. Bir diğer ifadeyle Beyaz-ı müsta’rız halinde, ufukta yayılan bir aydınlık doğana kadar bekleyin buyurmuşlardır.⁴¹

Zikredilen hadisler ve benzerleri bize namaz vakitlerinin atmosferdeki zeval, şafağın kaybolması ve ufukta beyazlığın belirmesi gibi tabii alametler ile belirlendiğini haber vermektedir. Sabah namazı vakti de; Fecr-i sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olan zaman dilimidir. Bu alametler esas alınarak hesaplama yoluyla da beş vakit namazın vakitleri tayin olunmaktadır. Tayin olunan bu vakitler Maliki, Şafîi ve Ahmet b. Hanbel gibi bazı imamlar tarafından zaruri ve ihtiyari gibi kısımlara ayırırken, Hanefiler bu ayırımı gitmemiştir.⁴²

Vaktin Oluşmadığı Yerlerde Sabah Namazı

Allah Teâlâ: “*Şüphesiz namaz, müminlere, vakitli olarak farz kılınmıştır*”⁴³ buyurmaktadır. Vaktin girmesi, namazın farz olması için sebep, edası için de şarttır. Bu kurala göre, eğer namaz vakitlerinden biri veya bir kaç gerçekleşmiyorsa o takdirde namazın o ortamdaki insanlara farz olmaması gerekir. Mesela; zamanın altı ay gece altı ay gündüz halinde yaşandığı kutup bölgelerinde, uçak ve füze gibi hızlı araçlarla seyahat esnasında veya uzay

³⁸ Sadullah b. İsa el Müfti, “*Şerhu’l-İnaye*”, c. I, s. 217; Abdullah b. Şeyh Muhammed b. Süleymani meşhur adıyla Damat efendi, *Mecmau’l Enhur Fi Şerhi Mülteka’l Ehbuh*, Daru İhyau’t-Turasi’l-Arabi, ts. c. I, s. 69;

³⁹ Sadullah b. İsa, “*Şerhu’l-İnaye*”, c. I, s. 218;

⁴⁰ Nesâî, Bab Keyfe’l-Fecir, h. No: 2171, c. IV, s. 148

⁴¹ Bkz: Merğınani, “*Hidaye*”, c. I, s. 217; Cassas, “*Ahkâmü’l-Kur’an*”, c. I, s. 230; el-Mevsili, “*el-İhtiyar*”, c. I, s. 38; İmam Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, Daru’l-Kütüp el-İlmiyye, Beyrut, c. I, s. 184; Nevevi, *el Mecmu*, c. III, s. 18; er-Rafî, “*el-Aziz*”, c. I, s. 373; Abdullah b. Ahmed b. Kudema, *Muğni*, Daru’l-Fikir, Beyrut, 1405, c. I, s. 429;

⁴² Cezeri, “*Kütübü’l-Fıkhi ale Mezahibi’l-Erbaa*”, c.I, s. 184;

⁴³ Nisâ 4/103

yolculuğu gibi bazı durumlarda vakitler oluşmamaktadır. Bu gibi durumlarda Müslümanların konumu ne olmalıdır? Namaz ve Oruç gibi vakte bağlı olan ibadetleri nasıl yerine getireceklerdir?

Yapılan tespitlere göre kuzeyde 49° enleminden itibaren kutuplara doğru yaz aylarında bazı günlerde yatsı ve imsak vakitleri oluşmamaktadır. 66° enlemlerinden itibaren mevsimlere göre diğer vakitler de oluşmamaktadır. Yaz mevsiminde güneş devamlı olarak ufkun üzerinde kalmakta ve batmamaktadır. Güneş batmadığı için de gündüz gece olayı gerçekleşmeyip devamlı gündüz konumunda olmaktadır. Buna denk gelen kış mevsiminde ise, güneş ufkun altında kalmakta ve günün 24 saatinde bir tek defa dahi ufkun üstünde görülmemektedir. Daha önce zikrettiğimiz gibi 66° kuzey enleminde 17 gün, 68° enleminde 51 gün, 70° enleminde 72 gün, 72° enleminde 86 gün güneş hiç batmamaktadır. Kutuplarda ise güneş 6 ay devamlı batmadan ufkun üstünde devretmekte, 6 ay da devamlı ufkun altında devretmekte ve hiç doğmamaktadır.

Yapılan çalışmalar ve araştırmalarda göstermiştir ki, kutuplara doğru çıktıkça gece ile gündüz arasında ki fark açılmaya başlamaktadır. Bu fark yaz ve kış mevsimlerinde o kadar büyümektedir ki, güneşin hareketlerinin ve astronomik alametlerin namaz vakitlerinin tayinindeki rolü bir hayli azalmaktadır. Bu hal 45. Arz (enlem) dairesinin kuzeyinde yer alan ülkelerde bazı namaz vakitlerinin geç teşekkül etmesi veya namaz vaktinin girdiğini gösteren atmosfer alâmetinin hiç meydana gelmemesi gibi sebeplerle, buralarda yaşayan Müslümanların bazı problemlerle karşılaşmalarının söz konusu olduğu görülmüştür.⁴⁴ Bu tespitlere göre, Namaz vakitlerinin muntazam olarak belirlendiği ve sıkıntı olmadan uygulanabildiği bölgeler yalnız Ekvator ve sıcak memleketler olarak görülmektedir. Bunun da kapsamı veya tespit edilmesi gereken çizgisi 45 derece Kuzey enlem dairesi ve 45 derece Güney enlem dairesidir. Bu iki çizgi arasındaki bölgeler normal mıntıka, gerisinde kalan bölgeler ise anormal mıntıka olarak kabul edilmektedir. Normal mıntıka olarak bilinen bu enlem dairesi bugün dünyadaki insanların dörtte üçünün iskân alanıdır. Bu alan Asya'nın bir bölümünü, bütün Afrika'yı, Hindistan'ı, Okyanusu, Avusturalya'yı, Çini ve İki Amerika'yı ihtiva etmektedir. Bu taksime göre iki çizgi arasında kalan Müslümanlar genelde ibadet vakitlerini tespit ve bir senelik ibadet alışkanlıklarında ciddi bir sıkıntı yaşamamaktadırlar.⁴⁵ Söz konusu sıkıntı 45. Enlemin gerisinde kalan bölgeler için söz konusudur.

⁴⁴ Bk; Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulunun 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı kararı; Muhammed Hamidullah, “İslam’a Giriş”, Çev.: Kemâl Kuşcu, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 306-308; İbrahim Paçacı “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vakti” İbrahimpacaci.com.; Hayrettin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık 2012, s. 100; Karaman, “Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz” makalesi, s. 12, www.HayrettinKaraman.net (14.04.2016)

⁴⁵ Hamidullah, “İslam’a Giriş”, s. 306;

Namaz vakitlerinin oluşmadığı bu bölgelerdeki sıkıntılar buraların Müslümanlar tarafından fethinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerin fethi ve ibadet vakitlerinin problem haline gelmesi de müçtehit imamlar devrinden sonra olmuştur. Onun için müçtehit imamlardan önceki dönemlerde bu bölgelerdeki ibadetlerle ilgili herhangi bir görüşe rastlamak pek mümkün değildir. Bu konu, ancak hicri V. asırlardan itibaren imamların gündemini meşgul etmeye başlamıştır.⁴⁶ İlk defa Hanefî mezhebi fakihlerinden Şemsü'l-eimme Abdülaziz b. Ahmed el-Hulvânî (ö. 448) nin, daha sonra Şeyhu'l-Kebîr Seyfû's-Sünne el-Bakkâlî (ö. 576) ve Zahîrüddîn Hasan b. Ali el-Merğînânî (ö. 600) gündeme getirmiştir. Son dönemlerde Nimet-i İslâm müellifi Mehmet Zihni Efendi (ö. M. 1913) gibi bazı âlimler tarafından da ele alındığı görülmektedir. Bu âlimlerde konuyu ele alırken genelde şöyle gündeme getirmişlerdir. Kolu veya bacağı olmayan bir engelliden, nasıl abdest alırken yıkanması gereken mahallin olmaması nedeniyle o uzvu yıkama farzı düşüyorsa, vakitlerin oluşmadığı yörelerde de vaktin namazı düşer demişlerdir.⁴⁷ Buradan hareketle, Hanefî mezhebinden İmam Zeylaî ve bazı âlimler ibadetin sebebi olan vaktin bulunmaması nedeniyle farziyetin makul olmadığını, dolayısıyla mükellefiyetin bulunmayacağını ifade etmişlerdir.⁴⁸ Ancak yine Hanefî fıkıhçılardan Burhaneddin el-Kebîr diye maruf olan İmam Abdülaziz b. Ömer el-Mervezî,⁴⁹ gibi büyük imamların başını çektiği, son dönemde İbn Abidin vb. âlimlerin çoğunluğunun teyit ettiği görüşe göre ise, bu gibi yerlerde namaz vakitleri için ölçü alınan astronomik alâmetler bulunmasa dahi vakitler takdir edilerek namazların kılınması gerekmektedir.⁵⁰ Bu gibi bölgelerde namaz vakitlerinin tayini için esas alınan atmosferle ilgili mezkûr alâmetler bulunmadıkça namazın farz olmayacağını söylemek isabetli bir yaklaşım olarak görülmemiştir. Namazın şartı olan vaktin bulunmamasını abdest uzvunun bulunmamasına kıyas ederek, “nasıl kolu olmayanın elini yıkaması farz değilse, bulunduğu yerde namaz vakti bulunmayan kişinin de namaz kılması farz olmaz” demek doğru bir kıyas olarak değerlendirilmemiştir. Zira namazın ve orucun farz kılınmasının zahiri sebebi her ne kadar vaktin girmesi ve vaktin girdiğini gösteren atmosferik belirtiler ise de,

⁴⁶ Karaman, “*Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz*”, s. 12;

⁴⁷ Muhammet Emin, Meşhur adı ile İbn Abidin, *Haşiyetü Reddü'l-Muhtar*, Daru'l-Kahraman, İstanbul 1984, c. I, s. 362

⁴⁸ İmam Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakaik Şerhu Kenzü'd-Dakaik*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, c. 1, s. 81; İbn Abidin, “*Haşiyeye*”, c. I, s. 362; Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm Büyük İslam İlmihali*, Huzur Yayınevi, s. 268

⁴⁹ İmam Abdülaziz b. Ömer b. Mervezi hicri 490 lı yıllarda Selçuklular döneminde yaşamış bir Hanefî âlimidir. Bk: Muhammed Abdulhay el-Leknevi, “*Fevâidi'l-Behiyye*”, Daru'l-Marife, Beyrut, s. 98.

⁵⁰ İbn Abidin, “*Haşiyeye*”, c. I, s. 362; Leknevî, “*Fevâidi'l-Behiyye*”, s. 161; Şehabüddin Ahmet b. Muhammet eş-Şelbî, *Haşiyetü's-Şelbî Ala Tebyinü'l-Hakaik Şerhu Kenzü'd-Dakaik*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, c. 1, s. 81; Karaman, “*İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*”, s. 99;

esas sebep Allah'ın emri oluşudur. Dolayısıyla, mezkûr alametler olmadığı zamanda da bu ibadetlerin yerine getirilmesi gerekir.⁵¹

Diğer yandan günlük beş vakit namazın farz oluş şekline baktığımız zaman, Miraç hadisinde belirtildiğine göre, önce günde elli vakit olarak farz kılınmıştır. Daha sonra herhangi bir zaman ve mekân kaydı koymadan genel bir şekilde günde beş vakit olarak kesinleşmiştir. Vakitlerin mahiyeti hakkında tafsilata girilmemiştir.⁵² Konuyla ilgili diğer bir hadiste de Peygamberimiz (sav): “Günlük beş vakit namazı Allah kullarına farz kılmıştır”⁵³ diyerek genel bir ifade de bulunmuştur.

Bu delillerden anlaşıldığına göre, her mükellefe bir gün ve bir gecede beş vakit namaz kılmak farz kılınmış, herhangi bir istisnada da bulunulmamıştır. Farzların bilinen vakitlere dağılımı, normal muntaka diye ifade edilen yörelerde ve namaz vakitlerinin normal olarak oluşması halindedir. Anormal muntaka olarak ifade edilen yörelerde ve vakitlerin normal olarak oluşmadığı durumunda ise, farzlar yine farz olarak devam etmekte, sorumluluklar ortadan kalkmamaktadır. Vakitlerin muntazaman bulunamaması nedeniyle ibadetler sakit olmamaktadır.⁵⁴ Müslümanlar ibadetlerini yerine getirmek zorundadır.

Bir diğer delil de Efendimizin (sav) Deccal hadisi diye maruf olan Sahih-i Müslim ve diğer Sünen kitaplarında rivayet edilen hadisidir. Bu hadiste buyurur ki; “Deccal yeryüzünde kırk gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.” Peygamberimiz böyle deyince, yanında bulunan sahabeler bir sene veya bir ay gibi uzun olan günlerde normal günlerdeki beş vakit namazın yeterli olup olmadığını sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber'de; “Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.” buyurmuştur.⁵⁵ Bu gibi durumlarda vakitlerin oluşmaması sorumluluğu ortadan

⁵¹ Bk: İbrahim Paçacı “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vakti” İbrahimpacaci.com. Hayrettin Karaman, Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz, s. 11, www.HayrettinKaraman.net

⁵² Miraç hadisi olarak bilinen uzunca bir hadis-i şerifte bu durum şöyle ifade edilir: “Miraç gecesinde Hz. Peygamber'e namaz ilk etapta elli vakit olarak farz kılınmıştır. Daha sonra Peygamberimizin münacatı ve Rabbimizin lütfuyla namaz vakitleri eksiltilerek beşe indirilmiş ve ardından şöyle nida olunmuştur: “Ey Muhammed! Benim katımda söz değişmez. Bu beş vakit namaz sebebiyle, senin için elli vakit namaz sevabı vardır” Denilmiştir. Bk: Buhari, Miraç 42, c. IV, s. 248; Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, “es-Süneni'l-Kübra”, tk.: Muhammet Abdülkadir Ata, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1994, Ferâizi'l Hamse, c. I, s. 530; Tirmizî, Salât 45; Nesâî Salât 1;

⁵³ Beyhaki, “es-Süneni'l-Kübra”, c.I, s. 531;

⁵⁴ İbn Abidin, “Haşiye”. I, s. 364; Kemalüddin Muhammet b. Abdülvahid, Meşhur adıyla İbn Hümmam, Şerhü Fethu'l-kadir, Daru'l-Fikir, Beyrut 1977, c. I, s. 224;

⁵⁵ Müslim, Kitabu'l-Fiten ve Eşrâtu's-Sâat 20, c. IV, s. 2252

kaldırmaz. Daha öncede ifade edildiği gibi beş vakit namazın farz olmasının zahiri sebebi her ne kadar vaktin bulunması ise de, asıl sebebi ilâhî hitaptır. Bir diğer ifadeyle, Yüce Allah'ın bunu emretmiş olması ve ona kulluk yapma yükümlülüğüdür.

Klasik kaynaklarda müçtehit imamlar, vakitlerin oluşmadığı bölgelerde sabah namazının vakti ile ilgili söz konusu bu iki görüşü belirtip, ağırlıklı olarak uygulamaya daha layık olanın vakitleri takdir etmek olduğunu belirtmişlerdir. Son dönemlerde de bu doğrultuda bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu mevzuda ortaya konan en doyurucu eser geçen asrın müçtehitlerinden sayılan Kazanlı Şihabüddin Harun b. Behaüddin el-Mercanînin (ö. H. 1306), “Nazuratu'l-Hak fi farziyatti'l-İşâ ve inlem yegibi'ş-Şefak” adlı eseri görülmektedir. Eser hicri 1287 yılında Rusya da Kazan matbaasında tabedilmiştir.⁵⁶

Hindistan'ın yetiştirdiği büyük âlimlerden Prof. Dr. Muhammed Hamîdullah da konuyla ilgili şöyle demiştir: “Bildigime göre asrımızda bu meseleyi ilk defa ele alanlar, Haydarabat eyaleti âlimler meclisi olmuştur. Güzel bir nasip sebebiyle ben de o mecliste bulunmuştum. Bu meclis ittifakla şu kararı almıştı: Güneşin hareketine göre vakitleri ayarlama ve amel etmenin nihai sınırı 45. enlem dairesi olacaktır. Buradan itibaren 90'ıncı dereceye kadar ise 45. derecenin vakitleri uygulanacaktır”. “Bu bölgelerde güneşe göre değil saate göre hareket edilir. Namaz için böyle olduğu gibi oruç vs. için de böyledir”.⁵⁷

Günümüzde de bu alanda yapılan çalışmalar devam etmektedir. Mesela; Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile Suudi Arabistan'daki Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî'nin (Dünya İslam Birliğinin) ortak teşebbüs ve tertibi ile 1980 Haziran ayının 23-27 günleri arasında Brüksel İslâm Merkezi'nde bu maksatla bir ilmî toplantı yapılmıştır. Toplantı bilhassa vakitlerin oluşmadığı bölgelerdeki problemi yaşayan ülkeler başta olmak üzere İslâm ülkeleri çapında tertip edilmiş ve kongreye kısmen din âlimi, kısmen kozmografya ve takvim mütehassısı olmak üzere kırkın üzerinde delege katılmıştır.⁵⁸

Yine İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır hoca ve arkadaşları İstanbul da Süleymaniye Vakfı, Din ve Fıtrat Araştırmaları Merkezi olarak bu alanda çalışmalarda bulunmuşlardır. Çalışmalar kapsamında 2011 yılı Ocak ayının ikinci haftası ile Haziran ayının

⁵⁶ Şihabüddin Harun b. Behaüddin el-Mercanî (ö. 1306 h.) “Nazuratu'l-Hak fi fardiyetti'l-İşâ ve inlem yegibi'ş-Şefak”, Kazan matbaası, Rusya, h. 1287, s. 148, Karaman, “İslam'ın Işığında Günün Meseleleri”, s. 100;

⁵⁷ Hamîdullah, “İslam'a Giriş”, s. 103; Hamîdullah hocanın sözlerinin bir kısmını Karaman hoca “Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz” isimli makalesinde, s. 12 de nakletmektedir.

⁵⁸ Karaman, “İslam'ın Işığında Günün Meseleleri”, s. 97;

dördüncü haftasında, dünyanın en kuzeyinde, kutuplara en yakın yerleşim yeri olan Norveç'in Tromso şehrine iki seyahat gerçekleştirip gözlemler ve tespitler yapmışlardır. Bu tespite göre, gecenin göstergesinin olmadığını, gündüzün göstergesinin de güneş değil, aydınlık olduğu tespitine varmışlardır. Ayrıca yazın namaz ve oruç vakitlerinin kutup bölgelerinde hem hesapla hem gözlemlerle belirlenebileceğini ve hesabın ölçülerinin Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklandığı kanaati oluşmuştur.⁵⁹

Bu kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Namaz vakitlerini belirlemede ölçü olarak başvurulacak fecrin doğuşu, akşam şafağının sona ermesi vb. atmosferik belirtilerin kısmen veya tamamen oluşmadığı, yâda bu belirtilerin yatsı vakti açısından çok geç, fecir/imsak açısından ise çok erken olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin belirlenmesi konusunu ele aldı. Yapılan müzakereler sonunda 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı kararı 10-11.06.2009 tarihlerinde yeniden değerlendirilerek şu neticeye vardı. Normal vakitlerin olduğu dönemlerde ve bölgelerde namazlar, sünnette belirtilen bu vakitlerde kılınacaktır. Bu ölçülerin kısmen veya tamamen oluşmadığı bölgelerde ise namaz vakitlerinin "takdir edilerek" belirlenmesi gerektiği hususu, günümüzde bütün fetva kurumlarının üzerinde görüş birliği içerisinde oldukları bir meseledir.⁶⁰

Bu durumda bir bölgede söz konusu nedenlerden dolayı herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyor ise veya tam olarak belirlenemiyorsa, orada yaşayan Müslümanlar vakitlerin olduğu en yakın yerleşim yerini esas almak suretiyle takdir yoluna gitmeli ve namazları buna göre beş vakit olarak kılınmalıdırlar. Takdir hususunda oruçta da namaz gibidir. Vaktin belirlenemediği yörelerde ve durumlarda, zamanlamanın muntazaman belirlenebildiği en yakın bölge esas alınarak tutulmalıdır. Bu gibi durumlarda zamanlamada takdir yöntemine başvurulması kaçınılmazdır. İbn Abidin Şurumbülâli'nin (ö 1069) *Nuru'l-İyzağ Şerhi* olan "İmdadü'l-Fettah" adlı eserinde şöyle dediğini nakletmektedir: "Aynı şekilde Oruç, Zekât, Hac, İddet Müddeti, Alış verişlerde vade, Selem ve Kira akitlerinde vb. bütün hususlarda süreler takdir olunur. Günün başlangıcına bakılır, dört mevsimden her biri günlerdeki uzunluk ve kısalığa göre takdir edilir. Şafî mezhebi imamlarının kitaplarında da durum böyledir. Bizde aynisini söylüyoruz. Esasen namazların takdirinde icma olduğu söylenmektedir".⁶¹ Kaynaklarda takdirde bulunmanın delili olarak ta genelde

⁵⁹ Bayındır, "Ekvator'dan Kutuplara Namaz ve Oruç Vakitleri", s. 1

⁶⁰ Din İşleri Yüksek Kurulunun 10-11/06/2009 tarihli kararı

⁶¹ İbn Abidin, "Haşiye", c. I, s. 365; Ayrıca bk: Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref en Nevevi, *el-Mecmu*, Daru'l-Fikir, c. III, s. 47; Türkiye Diyanet Vakfı "İman ve İbadetler", Ankara 2005, c. I, s. 238; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, s. 117; Halil Gönenç, *Büyük Şafî İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2011, s. 104

daha önce zikredilen Deccal hadisi gösterilmektedir. Bu hadisi şerifte, Deccalın gelişi gibi farklı bir münasebetle bile olsa Efendimizin (sav) on dört asır öncesinden yaptığı bu mucize açıklaması ile günümüzde 45. enlem dairesinden kutuplara kadar olan bölgede nasıl ibadet edileceğinin en ikna edici delilini teşkil etmiştir.

Güneşin doğu ufkundan doğup batı ufkunda kaybolması ve tekrar doğduğu noktaya gelmesi bugün 24 saatlik bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Normal şartlarda ibadetlerin vakitleri de bu zaman dilimi içerisindeki güneşin hareketlerine bağlı olarak tespit edilmiştir. Beş vakit namazın vakitleri bu süre içerisinde serpiştirilmiştir. Ancak zaman açısından bu dengenin bozulduğu 45. enlem dairesinden kutuplara kadar olan bölgede güneş doğduğu noktadan hareket edip tekrar aynı noktada görünmesi 24 saatlik bir sürede gerçekleşmemektedir. Bu süre güneşin bulunduğu enleme göre farklılık arz etmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi yapılan tespitlere göre kuzey 49° enleminden itibaren kutuplara doğru yaz aylarında bazı günlerde yatsı ve imsak vakitleri oluşmamaktadır. 66° enlemlerinden itibaren mevsimlere göre diğer vakitler de oluşmamaktadır. Buradan öte enlemler arttıkça güneşin batmadığı günlerin sayısı da artmaktadır. Kutuplarda ise güneş 6 ay devamlı batmadan ufkun üstünde devretmekte ve batmamakta, 6 ay da devamlı ufkun altında devretmekte ve hiç doğmamaktadır.

Güneşin doğu ufkundan doğup batı ufkundan kaybolma süresinin 24 saati aştığı, normal vakitlerin oluşmadığı, gün veya gece uzunluğunun günlerce belki aylarca sürdüğü durumlarda yalnızca beş vakit namaz kılmak yetmeyecektir. Vakitleri belirlemede esas alınan şafağın veya güneşin doğması, gölgenin bir veya iki misli olması, güneşin batması, şafağın kaybolması vb. alâmetlere itibar edilmeyecektir. Bu gibi bölgelerde vakitleri muntazam olan bölgelerdeki ölçülere bakılmaksızın vakitler takdirde bulunup, normal günlerde ve mıntıkalarındaki gibi 24 saatlik gün hesabı üzerinden beş vakit namaz saatleri hesap edilerek vazifeler yerine getirilecektir.⁶² Daha önce işaret ettiğimiz gibi bazı kaynaklar 'da belirtildiği üzere, namaz vakitlerinin tayini için esas alınan mezkûr alâmetler bulunmadıkça namazın da farz olmayacağını söylemek, namazın şartı olan vaktin bulunmamasını, abdest uzvunun bulunmamasına kıyaslamak doğru görülmemiştir. Bir diğer ifadeyle vakit başkadır, vakti ifade etmek için ihtiyaç duyulan alâmetler başkadır. Vakit, zamandan veya mekândan tahdit edilen sınırlı bir miktardır. Zamandan tahdit edilen sınırlı miktarın durumuna örnek namaz vakitleridir.⁶³ Dolayısıyla belli bir zamanı yaşayan insan vakti paylaşmıştır ve o vakit onun vakti olmuştur. Alâmetler ise vakti anlamamızı sağlayan güneşin

⁶² Bk: Karaman, “İslam’ın Işığında Günün Meseleleri”, s. 100; Muhammed Fuat Abdülhakî, “Sahih-i Müslim Tahkiki”, c. IV, s. 2252;

⁶³ Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Tarifâr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 114

doğması, batması, tepe noktasına gelmesi, gölgenin boyu, şafak, fecir gibi olaylardır. Bu alâmetler bulunsa da bulunmasa da vakit vardır. Vakti yaşayan, Allah'ın nimetlerine mazhar olan insan da her halükarda Allah'a kulluk edecek, namaz ve oruç gibi şükran vazifelerini yerine getirecektir.⁶⁴

Son dönemde bu yönde yapılan çalışmalardan Müslümanların problemlerini çözen kararlar çıkmıştır. Mesela; Mercane konu ile ilgili şöyle demiştir: “Alâmetlerin bulunduğu yerlerde onlara riayet etmek ihtiyata uygundur. Ancak bunlar bulunmuyorsa veya bulunduğu halde uymakta güçlükler zuhur ediyorsa, o zaman normal mıntıkaların, zamanlaması düzenli olan yörelerin takvimine göre hareket edilir. Eğer herhangi bir sebeple bu da mümkün olmuyorsa o mıntıkada, güneşin batması ile şafağın kaybolması arasındaki en kısa uygun müddet esas alınarak hareket edilir. Ancak bazı yerlerde konum itibariyle öyle bir zaman gelir ki, güneşin batması ile doğması bir olur; işte o zaman alâmetler tamamen bir tarafa bırakılarak takdir yoluna gidilir”.⁶⁵

Muhammed Hamîdullah hoca da Deccal hadisinden hareketle şöyle demiştir; “Bu hadiste tavsif edilen birinci gün, güney yarı kürenin 90 derece paralelindeki duruma, yani kutuplardaki şartlara; ikinci gün kuzey yarı kürenin 68 derece paralelinin biraz güneyindeki duruma ve üçüncü gün de 66 derece paralelin biraz güneyindeki ahvale benzemektedir. Peygamber (sav) in bu emirlerine isnatla İslâm ulama meclisleri böyle durumlarda güneşi değil de saat hareketlerini takip etmeyi ve yükü hafifletmek için 45 derece paralel ile kutuplar arasındaki yerler de 45 derece paralelindeki zamanı takip etmeyi emrettiler”.⁶⁶ Onun Bürüksel toplantısına sunduğu bir tebliğde de şöyle dediği de nakledilmektedir; “...kutba yakın enlemlerde yer alan bölgelerde, Deccalın vakitlerine benzer vakitler bulunmaktadır. Peygamberimiz (sav) oralarda ne yapacağımızı açıkça ifade buyurarak "*takdir ediniz*" demiştir; yani güneşin hareketine göre değil, zaman ölçme âleti olan saate göre hareket ediniz, buyurmuştur”.⁶⁷

İslam âlimlerinin öteden beri tartışa geldiği bu konuyu araştıran Türkiye Cumhuriyetinin en yetkin dini otoritesi Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluda benzer neticeye varmış ve şöyle demiştir: “Normal vakitlerin oluştuğu dönemlerde ve bölgelerde namazlar, sünnette belirtilen bu vakitlerde kılınacaktır. Bu ölçülerin kısmen veya tamamen oluşmadığı bölgelerde ise namaz vakitlerinin "*takdir edilerek*" belirlenmesi gerektiği hususu, günümüzde bütün fetva kurullarının üzerinde görüş birliği içerisinde oldukları bir meseledir. Şu kadar var ki henüz herhangi bir takdir yöntemi üzerinde birlik sağlanamamıştır. Bu durum, bu bölgelerde namaz vakitlerinin belirlenmesi meselesinin geçmişten

⁶⁴ Karaman, “*Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz*”, s. 10;

⁶⁵ Mercânî, “*Nazuratü'l-Hak*”, s. 117;

⁶⁶ Hamîdullah, “*İslama Giriş*”, s. 308;

⁶⁷ Karaman, “*Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz*”, s. 12;

günümüze hep gündemde kalmasına sebep olmuş, İslam âlimleri ve çeşitli ilmi kuruluşlar bu hususta çözümler ortaya koymuşlardır. Ancak bu çözümler arasında da takdir yöntemindeki farklılıklardan kaynaklanan bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır”.⁶⁸

Uygulamanın en yakın örneği, Diyanet İşleri Başkanlığının Londra Din Hizmetleri Müşaviri Mahmut Özdemir’in Haziran ayına denk gelen 2015 Ramazanında iftar ve sahur vakitlerinin belirlenmesiyle ilgili AA muhabirine yaptığı değerlendirmesidir. Bu değerlendirmesinde İzlanda’da yaşayan Müslümanların, güneşin neredeyse hiç batmaması nedeniyle ortaya çıkan imsakiye ihtilafı nedeniyle yeryüzünde bazı bölgelerde vakit belirtilerinin tam olarak oluşmadığını, astronomik ve atmosferik belirtilerin gerçekleşmediğini belirtmiştir.⁶⁹

Fecir’in Doğuşuyla İlişkili Bazı Fıkhî Hükümler

Sabah namazı vaktini tarif ederken belirttiğimiz gibi fıkıh ıstılahında fecir, sabaha karşı doğu ufkunda kızılığın ortaya çıkmasından önce ufukta genişlemesine yatay olarak görünen beyazlıktır. Fecr-i sadık diye ifade edilen beyazlığın doğuşuyla sabah namazının vakti başlar ve güneş doğana kadar devam eder, güneşin doğuşuyla biter. Sabah namazı vaktinin alametleri olan fecrin doğuşu ve güneşin doğuşu, fıkhî hükümlerde başka pek çok hususu da ilgilendirir. Başlıca örnekleri şunlardır.

1. Yatsı Namazı Vaktinin Sona Ermesi

Mezhep İmamlarının da belirttiği gibi sabah namazı vaktinin girişi aynı zamanda yatsı namazı vaktinin de sona erişidir. Fecrin doğuşuyla yatsı namazının vakti sona erer ve sabah namazının vakti başlar.⁷⁰ Zikri geçen Cebrail’in İmamlığı hadisinde de ifade edildiği gibi Peygamberimiz (sav) “*Yatsı vaktinin sonu fecrin doğduğu andır.*” buyurmuştur. Sabah namazı vaktini ele alırken de ifade ettiğimiz gibi normal vakitlerin oluştuğu mntikalarda bütün namazlarda olduğu gibi yatsı namazı da belirtilen vakitlerde kılınır. Bu hususta herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak kuzey enlemlerde bulunan bazı memleketlerde yılın bazı aylarında yatsı namazı vakti girmemektedir. Normalde yatsı namazı vakti, güneş battıktan sonra ufukta meydana gelen aydınlığın yani şafağın kaybolması ve karanlığın gelmesiyle başlar. Ancak yukarıda bahsi geçen vakitlerin muntazam olarak oluşmadığı mntikalarda güneş battıktan sonra ufukta meydana gelen aydınlık güneş doğana kadar kaybolmamaktadır. Bu durumda namaz vakitlerini tespit etmekte esas alınan astronomik belirtiler kısmen veya tamamen oluşmamaktadır. Bu gibi hallerde sabah namazı vaktinde olduğu gibi, yatsı

⁶⁸ Din İşleri Yüksek Kurulunun 10-11/06/2009 tarihli kararı

⁶⁹ AA (Anadolu Ajansından) nakleden, Haber 7. Com, 22.06.2015

⁷⁰ Merğînânî, “*Hidaye*”, c. I, s. 222; Nevevi, “*el-Mecmu*”, c. III, s. 40

namazı vaktinin de "takdir edilerek" belirlenmesi gerektiği hususu, günümüzde bütün fetva kurullarının üzerinde görüş birliği içerisinde oldukları bir meseledir. Yatsı namazı vaktinin konumu sabah namazı vaktinden farklı değildir. Bu hususta araştırmalar ve değerlendirmeler yapan Diyanet İşleri başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu yatsı namazı ile ilgili en son şu kararları almıştır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer'î gecenin (Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer'î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar vermiştir.⁷¹

2. Oruç İbadetinin Başlaması

Fecr-i sadık (hakiki fecir) oruç ibadetinin başlangıcında da belirleyicilik arz etmektedir. Onun bu belirleyiciliğine işaret eden müçtehit imamlar fecr-i sadık'ı tarif ederken şöyle demişlerdir; Fecr-i sadık, kendisiyle oruçluya yeme ve içmenin haram olduğu andır.⁷² Hz Peygamber de bu durumu ifade ederken: "*Her kim fecir vaktinden önce oruca başlamaz ise onun orucu olmamıştır*"⁷³ buyurmuştur. Vakitlerin olduğu bölgelerde fecr-i sadığın başlangıcıyla imsak vaktinin başladığı ve orucun farz olduğu hususunda ümmetin icması vardır.⁷⁴ Vakitlerin oluşmadığı veya vakitlerin belirlenmesinde esas alınan astronomik ölçülerin kısmen veya tamamen oluşmadığı bölgelerde ise, namaz vakitlerinde olduğu gibi oruç tutma vaktinin de "takdir edilerek" belirlenmesi gerektiği hususu, geçmişten günümüze üzerinde görüş birliği olan meselelerdendir.⁷⁵

⁷¹ DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı kararı

⁷² Merğînânî, "*Hidaye*", c. I, s. 222; Nevevî, "*el-Mecmu*", c. III, s. 43 ve c. VI, s. 361;

⁷³ Sünen Darukutni, Tebyittü'n-Niyeti Mine'l-Leyli, c. II, s. 171

⁷⁴ Nevevî, "*el-Mecmu*", c. III, s. 45; Elmalî, "*Hak Dini*", c. I, s. 672;

⁷⁵ Bk: İbn Abidin, "*Haşiye*", c. I, s. 365; Nevevî, "*Mecmu*", c. III, s. 47; Türkiye Diyanet Vakfı, "*iman ve ibadetler*", c. I, s. 238; Din İşleri Yüksek Kurulunun 10-11/06/2009 tarihli kararı.

3. Diğer bazı hükümler

İslam fıkhında Sabah namazı, yatsı namazı ve oruç gibi ibadetlerin dışında pek çok hüküm Fecri Sadık ile ilintilidir. Bunların başında Müslümanların çeşitli münasebetlerle mübarek saydığı Regaip, Miraç, Beraat ve Kadir gecesi gibi geceler gelmektedir. Diğer yandan Hac 'da Arafat ve Müzdelife vakfelerinin zamanını, Kurban Bayramını, Ramazan Bayramını, Ramazan'da Sadaka-ı fitrın vaktini belirlemede hep fecri sadık başlangıç veya bitiş vaktinin ölçüsü olmuştur. Fıkıh kaynaklarımızda bunların tafsilatını bulmak mümkündür.⁷⁶ Mesela Kadir Gecesi ile ilgili Kur'anı Kerimde şöyle buyurur: “*Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına (Fecre) kadar bir esenliktir.*”⁷⁷

Beraat gecesi ile ilgili Peygamberimiz (sav) şöyle haber verir; “*Şaban ayının yarısı olduğunda (15.) gecesini kıyamda bulunun ve ihya edin, gündüzünde de oruçlu olun. Zira o gün Allah Teâlâ dünya semasına iner, ta fecir vakti doğana kadar; yok mu İstiğfarda bulunan günahlarını affedeyim, yok mu rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu derdine derman isteyen ona şifa vereyim*”.⁷⁸

Hac ve Arafat vakfesi ile ilgili Hz. Peygamber (sav) şöyle ifade eder: “*Hac Arafat'tır, Hac Arafat'tır, her kim Kurban bayramının birinci gününde fecrin doğuşundan önce Arafat'ta bulunursa muhakkak ki Haccı tamam olmuştur.*”⁷⁹

Sonuç

İslâm, Allah'ın beşeriyete gönderdiği son ilahi dindir. Emirleri evrenseldir ve kıyamete kadar geçerlidir. Sorumluluk yüklerken tüm zamanlarda uygulanabilecek bir kıvamda ve herkesin kaldıra bileceği oranda yüklemiştir. Allah hiçbir kimseyi gücünün üstünde ve kaldıramayacağı bir yükte sorumlu tutmamıştır.⁸⁰ Emirlerinin yerine getirilmesinde ve uygulamalarda bir takım zorluklar söz konusu olduğunda da kolaylık kapılarını aralamıştır. Bununla ilgili olarak Kur'anı Kerimde; “*Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlkle beraber bir kolaylık vardır.*”⁸¹ Esasını koymuştur. Hz

⁷⁶ Bkz: İbn Abidin, “*Haşiye*”, c. VI, s. 318; Alaaddin Muhammet es-Semerkandi, “*Tuhfetü'l-Fukaha*”, Duru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1984, c. I, s. 339; İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebi, “*Mülteka'l-Ebhur*”, Tahk.: Vehbi Süleyman Ğavcı, Müessesetü'r-Risale 1989, c. I, s. 216; Hüseyin b. Muhammet Sait Abdülğani Molla Aliyyü'l-Kari, “*İrşadu's-Sarî*”, Beyrut, Daru'l-Kitab, s. 137, 146; Nevevi, “*Mecmu*”, c. VI, s. 126 ve c. VIII, s. 153 ; Göneneç, “*B. Ş. İlmihali*”, s. 395;

⁷⁷ Kadir 97/2-5

⁷⁸ Sünen-i İbn Mâce, Bab 191, c. I, s. 444

⁷⁹ Sünen-i Darukutni, Mavakit, c. I s. 240

⁸⁰ Bakara 2/286

⁸¹ İnşirah 94/5-6

Peygamber de Sahabelerine “*Kolaylaştırın zorlaştırmayın, Müjdeleyin dinden nefret ettirmeyin*”⁸² diyerek bu prensibi teyit etmiştir.

Bu umumi emirler yanında Hz peygamber bazı özel durumlarla ilgili açıklayıcı ve ufuk açıcı bilgiler de vermiştir. Bu durumlardan biri de ibadet vakitlerinin tespiti hususudur. Hadisi Şeriflerde konuyla ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Zira Namaz, Oruç, Hac vb. ibadetlerin vakitlerinin yeryüzünde gerek normal olarak adlandırılan mntikalarda gerekse anormal olarak kabul edilen mntikalarda ki tespiti bir gerekliliktir. Bu gereklilikten dolayı ibadet vakitlerinin mahiyeti şer-î naslar da belirtilmeye çalışıldığı gibi, müçtehit imamlar ve Müslüman âlimler tarafından da gerekli çaba gösterilmiştir. Geçmişten günümüze bu alanda yapılan çalışmalar ve gayretler canlılığını muhafaza ede gelmiştir. Bu çalışmamız da bunun bir devamı ve göstergesidir.

Kaynaklar

- Ahmed b Hanbel, Müsned, Tahk.: Şuayb el- Arnavut ve Diğerleri, Müessesetü’r Risale, 1999, www.temawy.com
- Bayındır, Abdülaziz, Ekvatordan Kutuplara Namaz ve Oruç Vakitleri, Süleymaniye Vakfı, Din ve Fıtrat Araştırma merkezi, 18 Temmuz 2012
- Beyhaki, Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali, es-Süneni’l-Kübra, Tahk.: Muhammed Abdülkadir Ata, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut,1994
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul
- Buhari, Muhammed b. İsmail, Sahih Buhari, Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, 1981.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, Sahih Buhari, Tahk.; Mustafa Dîb Boğa, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987.
- Cassas, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkâmla-Kur’an, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Matbaatü’l-Evkaf el-İslamiye, 1335,
- Cezerî,,Abdurrahman, “Kitabü’l-Fıkhi Ale Mezahibi’l-Erbaa” Daru’l-Fikri, 1972
- Cürcânî, Şerif Ali b. Muhammed, et-Tarifâr, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1983
- Damat efendi, Abdullah b. Şeyh Muhammed b. Süleymani, Mecmau’l Enhur Fi Şerhi Mülteka’l Ebhur, Daru İhyau’t-Turasi’l-Arabi, ts.
- Dârukutni, Ali b. Ömer Ebu’l Hasan, Sünen-i Darukutni, Tahk.: Muhammed Haşim el-Yemâni, Daru’l-Marife, Beyrut, 1966
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulunun 10-11/06/2009 tarihli Kararları
- DİB, İlmihal (iman ve ibadetler), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005
- Elmalı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Kitabevi, İstanbul, 1971

⁸² Buhari, Kitabü’l-İlim 11, c. I, s. 25

- Feyruzebâdi, Muhammet b. Yakup, el-Kamusu'l-Muhit, Tahk.: Müessesetü'r-Risale Tahkik Bürosu, Müessesetü'r-Rsale, 1987
- Feyyumi, Ahmet b. Muhammet Ali el-Mukri, el-Mektebe el-İlmiyye, Beyrut,
- Gönenç, Halil, Büyük Şafii İlmihali, Yasin Yaymevi, İstanbul, 2011
- Halebi, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, Mülteka'l- Ebbur, Tahk.: Vehbi Süleyman Ğavcı, Müessesetü'r- Risale, 1989
- Hamidullah, Muhammed, İslama Giriş, Çev.: Kemâl Kuşcu, İrfan Yayinevi, İstanbul 1973
- İbn Abidin, Muhammet Emin, Haşiyetü Reddül-Muhtar, Daru'l-Kahraman, İstanbul 1984
- İbn Hümmam, Kamalüddin Muhammed b. Abdulvahit es-Sivasi, Şerhu Fethu'l-Kadir, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1977
- İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, el-Muğni ve Şerhu'l Kebir, Daru'l-Kitabi'l Arabî, Beyrut 1982
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, Ebu Abdullah el-Kazvini, Tahk.: Muhammed Fuat Abdülbaki, Daru'l-Fikir, Beyrut
- Karaman, Hayrettin, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, İz Yayıncılık, 2012, s. 100 Karaman, Hayrettin, Namaz Vakitleri ve Kutuplarda Namaz, www.HayrettinKaraman.net
- Leknevî Muhammed Abdulhay, el-Fevâidü'l-Behiyye, Daru'l-Marife, Beyrut.
- Malik b. Enes, el-Müdevvene, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c. I, s. 184, (<http://www.raqamiya.org>)
- Mercanî, Şihabüddin Harun b. Behaüddin, (ö. 1306 h.) Nazuratu'l-Hak fi fardiyetti'l-İşâ ve inlem yegibi'ş-Şefak, Kazan matbaası, Rusya, h. 1287
- Merğınani, Burhaneddin Ali b. Ebubekir, El-Hidaye, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1977 (İbn Hümmam'ın Şerhu Fethi'l Kadiri ile beraber basılı)
- Molla Aliyyü'l Kari, Hüseyin b. Muhammet Sait Abdülgani, İrşadu's-Sarî, Beyrut, Daru'l-Kitab
- Muhammed b. Abdullah el Hatip et-Tebrizi, Mişkatü'l-Mesabih, el Mektebetü'l-İslamî, 1985/1405
- Musulî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, el-İhtiyar Li Ta'lil-Muhtar Daru'l-Marife, Beyrut, Lübnan, 1975
- Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, Sahih Müslim, Mektebetü'l-Faysaliyye, Mekke-i Mükerreme
- Müslim b. Haccac, Sahih Müslim, el-Mektebetü'l-Faysaliyye, Mekke-i Mükerreme.
- Müslim b. Haccac, Sahih Müslim, Tah.: Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru ihya Tüрасü'l-Arabî, Beyrut.
- Nevevi, Ebu Zekerya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevi, el-Mecmu, Daru'l-Fikir

Paçacı, İbrahim, “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vakti” İbrahimpacaci.com.

Râfî, Abdülkerim b. Muhammet b Abdülkerim, el Aziz fi Şehi'l-Veciz, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997

Sadullah b. İsa el Müfti, Şerhu'l-İnaye, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1977 (İbn Hümam'ın Şerhu Fethi'l Kadiri ile beraber basılı);

Semerkandi, Aladdin Muhammet, Tuhfetü'l-Fukaha, Duru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984

Şafî Muhammet b. İdris, el-Umm, Daru'l-Marife, 1393

Şelbî, Şehabüddin Ahmet b. Muhammet, Haşiyetü's-Şelbî Ala Tebyinü'l-Hakaik Şerhu Kenzü'd-Dakaik, Daru-l-Kitabi'l-İslâmi

Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali, Tebyinü'l-Hakaik Şerhu Kenzü'd-Dakaik, Daru-l-Kitabi'l-İslâmi

Zihni Efendi, Mehmet, Nimet-i İslâm Büyük İslam İlmihali, Huzur Yayınevi.

